

Výuka online vyhledávání informací na UK

Dr. Richard Papík,

Ústav informačních studií a knihovnictví, Univerzita Karlova

NA ÚVOD ...

... bude dobré, když příspěvek rozšíříme o práci se systémy v lokálním režimu, a to konkrétně o výuku vyhledávání ze zdrojů na CD-ROM. Ostatně toto, jak vyplyne později z příspěvku, souvisí velice se zaměry v oblasti online, které jsou postupně s menšími nebo většími úspěchy realizovány na Ústavu informačních studií a knihovnictví na Univerzitě Karlově (dále ÚISK).

Příspěvek se také netýká možností jednotlivých fakult ve využívání online systémů a systémů na CD-ROM (coby zavedené informační služby). Tento stav však není uspokojivý, vyžadoval by hlubší analýzu i nápravu. Je to dáno i omezenou finanční podporou knihovnicko-informačním pracovištím. Výjimky potvrzují pravidlo. Dík lidem, kteří se v tomto směru snaží.

2. Minulý stav na online tocích aneb Potopa, nikoliv však záplava online

Přístup k online byl **zprostředkovaný**. Lze chápat. Nemají-li v 80. letech online přístup bohatší instituce, nemá jej ani ÚISK. **Nejen problém finanční, ale i technický a administrativní.** Situaci řešila pomoc tehdejšího ÚVTEI-ÚTZ (dnes NIS). **Zprostředkovaně lze okukovat** přístup do velkých databázových center, jako jsou DIALOG, DATA-STAR, ORBIT, QUESTEL, a to **z pracoviště** známém pod názvem **Čs. SAVI**.

Dotknout se online systému a zkusit na vlastní kůži je však možné prostřednictvím systému **GOLEM**, produktu firmy SIEMENS a běžajícím na hardwaru firmy SIEMENS. S úmrtím systémů (nevím, jestli přirozenou nebo násilnou smrtí) **DIALOG-2/VS a GOLEM** v Národním informačním středisku se ztratila i tato minimální možnost. Na druhou stranu tuto mezeru (ve výuce) pomáhá vyplnit (dodnes) zrod a pozvolné šíření **CD-ROM** v tuzemsku ...

3. Současný stav na tocích online a CD-ROM aneb Potopa není zažehnána, záplava online a CD-ROM začíná

Všechny systémy výuky online se dějí ve většině **zprostředkovaně**, i když **aktivně**. **Odporuje si to?** ÚISK (a asi UK) nemají v současnosti přímý online přístup (podložený smluvně), ani velké finanční prostředky na nákup bází dat na CD-ROM. Je tu ale ... (díky několika institucím a firmám) možnost aktivnější výuky. Potopa sice není zažehnána, ale malá záplava online (a CD-ROM) se začíná projevovat. Studenti mají možnost samostatněji pracovat s online i CD-ROM systémy. K "optimální" záplavě to má ještě má vícero kroků. Technických, materiálních i administrativních.

3.1 Těžištěm pro výuku online a CD-ROM systémů je předmět REŠERŠNÍ ČINNOST

Základní parametry předmětu:

Rozsah: 4 hodiny týdně (bude se rozšiřovat)

Postižení: studenti 3.ročníku

Doba trvání: zatím 1 semestr

Počet vyučujících: 2

Seminární práce: 2

Předmět zakončen: zápočtem a zkouškou

3.2 Vedení výuky

Jde o přípravu specialisty pro vyhledávání v bázích dat, resp. **specialistu pro vyhledávání v online systémech**. Snaha je, aby přístup k online systémům se pohyboval mezi úrovněmi **information manager - information officer - online specialista**.

Z toho vyplývá, že je kladen i důraz na analýzu a výběr informačních zdrojů na základě uživatelského dotazu. Online specialista je schopen informační požadavek analyzovat, odhadnout celkové informační potřeby a zájmy uživatele a spoluprací dojít k odpovídajícím informačním zdrojům. V těchto informačních zdrojích se umí poté pohybovat se všemi nástroji rešeršní strategie. Není-li mu zdroj dostatečně znám, je schopen pružně reagovat a použít řadu pomůcek, případně znát další informační zprostředkovatele, které se tematem mohou zabývat rutinněji (vazba na referenční služby).

Bližší pojetí přiblíží následující **osnovy předmětu**:

Učební cíl:

Seznámení s teorií rešeršní činnosti a praktické zvládnutí přístupu do bází dat vybraných informačních systémů u nás i ve světě a zvládnutí typických systémů pro práci s bázemi dat na CD-ROM. Zaměření je zejména na velké nebo významné databáze v oborech vědy, techniky a ekonomiky, informační systémy univerzálního a polytematického charakteru. Přednášky a cvičení pokryjí základní odborné činnosti informačního specialisty pro vyhledávání v online systémech a v bázích dat na CD-ROM. - Součástí přípravy je 1. zpracování studijně-rozborové práce na výběr a popis relevantních informačních zdrojů pro vybraný obor a 2. zpracování dokumentografické rešerše na zadané téma v oboru.

Osnova:

1. Teoretická část k rešeršní činnosti

- 1.1 Definice základních pojmů, funkční model, vývoj a význam rešeršní činnosti a rešeršních služeb
- 1.2 Typologie rešerší v automatizovaných informačních systémech
 - 1.2.1 Dialogové rešerše (online)
 - 1.2.2 Dávkové rešerše (off-line)
 - 1.2.3 Retrospektivní rešerše
 - 1.2.4 Průběžné rešerše
 - 1.2.5 Další způsoby rozlišování rešerší
- 1.3 Uživatel, informační specialista, pracoviště přístupu do informačních zdrojů
 - 1.3.1 Koncový uživatel v rešeršních systémech
 - 1.3.2 Uživatelské rozhraní v rešeršních službách, jeho psychologické aspekty, technická a softwarová podpora
 - 1.3.3 Ergonomie v podmínkách online pracoviště a pracoviště CD-ROM
 - 1.3.4 Komunikační a technické prostředky, hardwarová konfigurace pracoviště online přístupu a pracoviště se zdroji na CD-ROM
 - 1.3.5 Role informačního specialisty-rešeršera v rešeršních službách, odborný profil, etika v rešeršních službách

- 1.3.6 Diferencovaný přístup k uživateli, analýza rešeršního požadavku v dialogu s uživatelem
- 1.3.7 Uživatelská dokumentace databázových center a vybraných databází jako jedna z forem uživatelského rozhraní
- 1.4 Informační zdroje a jejich zjišťování
 - 1.4.1 Strategie, metodika a technologie vyhledávání informací
 - 1.4.2 Zdroje pro vyhledávání informací a jejich typologie; báze dat, báze dat (CRD/ALA, Quadra/Elsevier, Dialindex aj.) bibliografie, bibliografií, tištěné seznamy a katalogy producentů a distributorů bází dat)
- 1.5 Zásady rešeršní strategie a základní procesy a operace rešeršování
 - 1.5.1 Výběr relevantních zdrojů informací, referenční služby by ve vztahu k dialogovým informačním systémům
 - 1.5.2 Stanovení rešeršní strategie, formulace rešeršního požadavku do rešeršních dotazů, přístup do databázového systému a efektivní vyhledávání, získání relevantních dokumentů základními způsoby
 - 1.5.3 Formulace rešeršního dotazu pomocí booleovských operátorů
 - 1.5.4 Formulace rešeršního dotazu pomocí proximitních operátorů
 - 1.5.5 Formulace rešeršního dotazu bez znalostí zásad vyhledávací logiky přes systémy menu a tzv. snadného vyhledávání
 - 1.5.6 Role dotazovacího jazyka v přístupu do databázových systémů, unifikace
 - 1.5.7 Jazyk CCL v základech
- 1.6 Zpracování výstupních informací
 - 1.6.1 Vyhodnocování relevance v průběhu dialogu se systémem a po ukončení dialogu, hodnocení výstupních informací s uživatelem, zpětná vazba, metody hodnocení
 - 1.6.2 Intelektuální nadstavba zpracování rešeršních výstupů samostatně i ve spolupráci se zadavatelem informačního požadavku
 - 1.6.3 Formální úprava rešeršních výstupů
 - 1.6.4 Metodické a technické otázky tvorby bibliografické rešerše/bibliografie
 - 1.6.5 Normativní dokumenty pro formální úpravu rešeršních/bibliografií
- 1.7 Legislativně právní aspekty využívání dokumentů získaných z dialogových informačních zdrojů nebo ze zdrojů na CD-ROM
 - 1.7.1 Licenční podmínky využívání rešeršních výstupů
 - 1.7.2 Licenční podmínky pro využívání informačních zdrojů na CD-ROM
- 1.8 Teoretické a metodické aspekty vyhledávání z OPAC
 - 1.8.1 Vývoj koncepcí (1. a 2. generace) OPAC a přehled stávajících systémů
 - 1.8.2 Nové trendy a perspektivy OPAC (3. generace); hyperkatalogy

1.8.3 Protokoly vyhledávání informací v počítačových sítích; norma Z39.50

2. Praktická část rešeršních služeb

- 2.1 Práce s demonstračními a tréninkovými verzemi databází různých systémů pro nácvik dotazovacího jazyka
- 2.2 Práce s vybranými informačními systémy prostřednictvím online komunikace nebo ve verzích na CD-ROM
 - 2.2.1 Systém SPIRS, produkt firmy SilverPlatter, jako základní komunikační prostředek pro práci se zdroji na CD-ROM
 - 2.2.2 Systém DIALOG INFORMATION SERVICES, verze DIALOG OnDisc pro práci se CD-ROM
 - 2.2.3 Systém STN International, dotazovací jazyk MESSENGER
 - 2.2.4 Systém INFONIS v základech
 - 2.2.5 Systém U.M.I. v základech
 - 2.2.6 Systém SCI-CDE /(ISI)
 - 2.2.7 Systém Pascal/CD-ROM (INIST)
 - 2.2.8 Systém OCS/CD-ROM (Bowker-Saur, Chadwyck-Healey, LC)
 - 2.2.9 Systém WilsonDisc/CD-ROM
 - 2.2.10 Systém CDS/ISIS, FreT/Albertina
 - 2.2.11 Vyhledávání v dalších vybraných informačních systémech (DATASTAR, ECHO, GENIOS, QUESTEL)
- 2.3 Rešerše ve vybraných bázích bibliografických dat
 - 2.3.1 Univerzální dokumentografické báze dat
 - 2.3.2 Polytematické dokumentografické báze dat
 - 2.3.2 Báze dat z oblasti přírodních, aplikovaných a technických věd
 - 2.3.3 Báze dat z oblasti společenských a humanitních věd
 - 2.3.4 Dokumentografické báze dat z oboru informačních věd, komunikace, bibliografie, knihovnictví a knihovědy
 - 2.3.5 Vyhledávání bibliografických informací prostřednictvím Internet (OPAC); srovnání a vyhodnocení rešeršních systémů a technik.

Na závěr

Kromě výuky studentů se ÚISK spolu s katedrou znalostního inženýrství VŠE a Vyšší školou informačních studií angažuje v nástavbovém kursu pro VŠ knihovny, kde je problematika online a CD-ROM rovněž zahrnuta. V přípravných (a dokonce v projektových) stádiích je několik dalších nápadů ve vztahu k online a CD-ROM zdrojům. Jejich realizace nezávisí však jen na ÚISK.